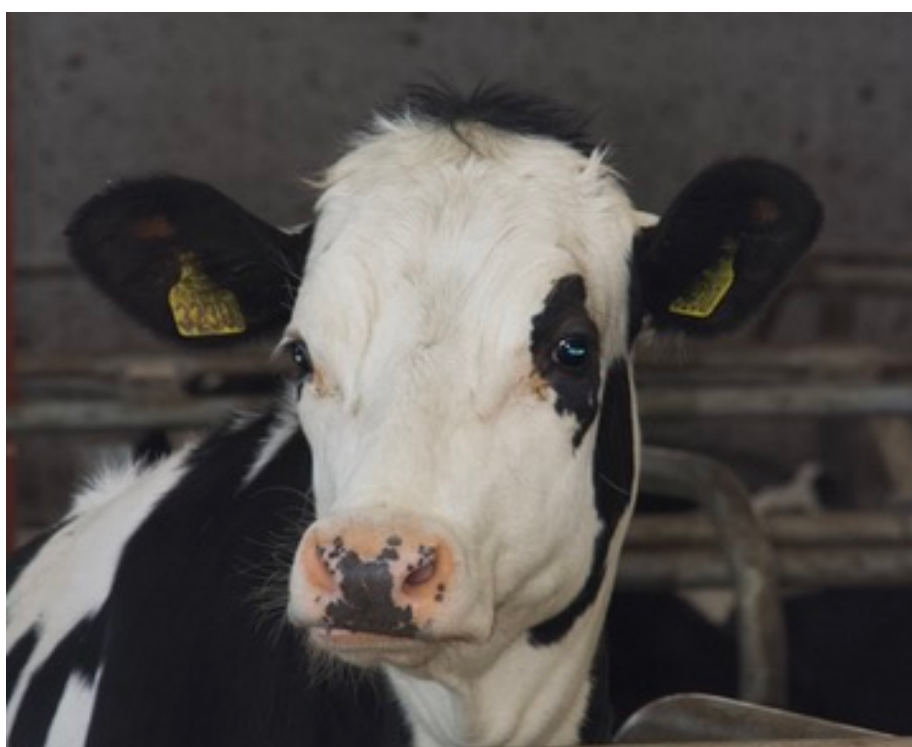

Slutrapport erfarenheter och resultat

Projektet ”Rådgivning samt informationsinsatser inom krishantering för Jordbruk-, trädgård- och renskötsselföretag”

Projektledare:

**Produktionsekonomisk
rådgivare Ann-Sofie Stark**

Projektperiod:

20221115 – 20241231

Europeiska jordbruksfonden för
landsbygdsutveckling: Europa
investerar i landsbygdsområden

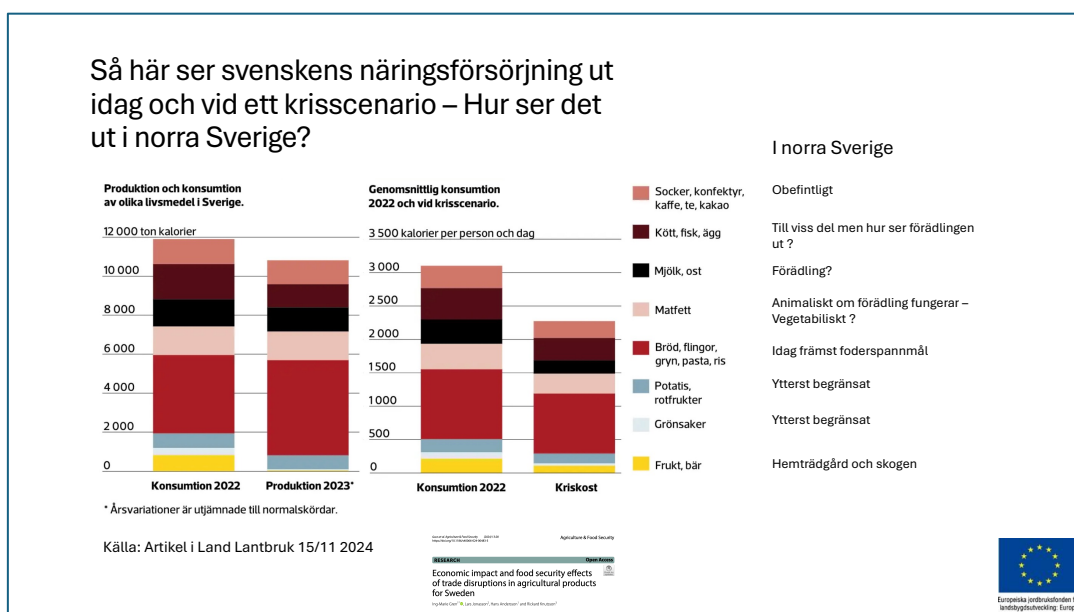
Innehållsförteckning

1. Sammanfattning och diskussion
2. Beskrivning av projektet och varför det genomfördes
3. Målgrupper i projektet
4. Resultat och deltagarnas kommentarer
 - 4:1 Lönsamhet
 - 4:2 Social situation
 - 4:3 Arbetskraft och kompetens
 - 4:4 Kapital
 - 4:5 Tillgång till areal och stödsystem
 - 4:6 Tillgång till förnödenheter – växtodling och djurhållning
 - 4:7 Tillgång till tjänster
 - 4:8 Attityder och förståelse i samhället

Bilagor

1. Sammanställning riskanalyser från gårdarna
2. Presentation produktionsekonomiska nyckeltal
3. SOU 2024:8 Betänkande, Livsmedelsberedskap för en ny tid -
<https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2024/02/sou-20248/>

1. Sammanfattning och diskussion.

"För vem producerar vi mat – om vi pratar självförsörjningsgrad, regionalt eller nationellt, vems är ansvaret?"

Det finns goda förutsättningar att producera många olika livsmedel i norra Sverige. Billig mark, tillgång till vatten och goda förutsättningar att producera bra vallfoder till idisslare gör att vissa produktionsgrenar kan konkurrera väl. Men det finns även utmaningar både idag och i en eventuell krissituation.

En sammanfattning av de erfarenheter som samlats in under projektet ger bilden av en näring som borde ha goda förutsättningar att öka i norra Sverige och därmed möta målsättningen i den "Nationella livsmedelsstrategin" om ökad inhemsk livsmedelsproduktion.

De största hindren för en sådan utveckling utgörs av företagets lönsamhet och förutsättningar att utvecklas för att möta myndigheters och konsumenters krav på billiga och säkra livsmedel. Social situation, tillgång till kapital, arbetskraft och kompetensförsörjning utgör begränsningar som med god lönsamhet i företagen till viss del kan hanteras på gårdsnivå, men ökad medvetenhet från politiskt och administrativt håll är nödvändig.

Idag är en robust livsmedelproduktion en målsättning för hela Sverige, men tittar vi på näringsförsörjning (kcal) på regional nivå, i dag eller i en avstängningssituation, tydliggörs att Sverige är ett långt land med betydande skillnader mellan norr och söder.

Begreppet livsmedelsproduktion har en oklar betydelse. Ibland innefattar begreppet både primärproduktion och förädling, men det är inte ovanligt att primärproduktionen tas för given och fokus hamnar på förädlings- och distributionsledet.

Vi möts av ofta av begreppet god livsmedelsförsörjning – vad menas med det? Ytterligare förtydliganden efterlyses – Livsmedelsstrategi i all ära, men vem har och vem tar ansvar för genomförandet av Livsmedelsstrategin?

2. Beskrivning av projektet och varför det genomfördes.

Primärproduktion av livsmedel i Sverige sker med mycket varierande förutsättningar. Det innebär att risker, utmaningar och möjligheter varierar markant beroende på var i landet man befinner sig.

Statistik visar att primärproduktion och förädling minskar i oroande takt i norra Sverige trots Livsmedelsstrategins målsättning om ökad produktion.

Härav valde vi att fokusera på de fem nordligaste länen, Gävleborg, Jämtland, Västernorrland, Västerbotten och Norrbotten.

Vi ser att mjölkproduktionen utgör ryggraden i norrländsk livsmedelproduktion, både avseende produktvolym och omsättning, och med det som utgångspunkt valde vi att fördjupa oss i gårdar där det görs satsningar mot framtidens mjölkproduktion.

Block A.

Med start i november 2023 har 36 gårdar med mjölkproduktion i de 5 länen besökts. Produktionsekonomiska kostnadskalkyler har tagits fram för benchmarkingändamål och en gårdsspecifik riskanalys har gjorts.

Lantbrukarna har därefter erbjudits uppföljande och utvärderande träffar via Teams med syfte att säkerställa de underlag som skall ligga till grund för fortsatt arbete på gård och ingå i sammanställning för benchmarking är korrekt.

Lantbrukarnas riskanalys har diskuterat för att sammanställas i en redovisning.

Se bilaga 1. Sammanställning av riskanalyser

Block B.

Under hösten 2024 har materialet sammanställts och första delredovisningen gjordes oktober 2024 vid LRF:s Norrlandskonferens. Då var inte materialet med de ekonomiska nyckeltalen från samtliga gårdar sammanställda, men en kortare dragning av resultatet från riskanalyserna kunde presenteras.

Under oktober/november sammanställdes materialet och 21-22 november 2024 hölls en redovisnings och informationsträff på Höga Kusten Hotellet. Samtliga gårdar som deltagit i projektet, länsstyrelserna, LRF, Jordbruksverket och Tillväxtbolaget för Sveriges Lantbrukare var inbjudan.

I samband med träffen presenterades nyckeltal och riskanalyser. En genomgång av delar av SOU 2024:8 gjordes för att belysa resonemanget på nationell nivå och för att få lantbrukarnas synpunkter kring specifikt norrländska utmaningar.

Efter informationsträffen har önskemål kommit från politiskt och regionalt håll om ytterligare informationsträffar.

Under december kommer delar av materialet att publiceras på vår hemsida,

www.cokonsult.se

3. Målgrupper i projektet

Eftersom en robust livsmedelsproduktion är av allmänintresse kan vi konstatera att även om mjölkproducenter i norra Sverige var den primära målgruppen kan även beslutsfattare, förädling och övriga led fram till konsument ha nytta av materialet.

Används materialet för att söka säkerställa primärproduktionen av mjölk och hantering i efterkommande led fram till konsument i norra Sverige, kan vi förhoppningsvis stå bättre rustade avseende självförsörjning i norra Sverige. Projektet har omfattat ca 19% av mjölkarna i de 5 länen och företagen brukar 5% av areal i nämnda län. Medelkoantalet är 188 kor vilket tydliggör att detta är ett positivt urval avseende framtidsvisioner vilket sekundärt även återspeglas i företagens storlek.

4. Resultat och deltagarnas kommentarer

Följande risker har definierats.

Sammanställt och rangordnat med utgångspunkt från hur många företag som sett detta som en risk. *Se bilaga 1. Sammanställning av riskanalyser*

1. Lönsamhet
2. Social situation
3. Arbetskraft och kompetens
4. Kapital
5. Tillgång till areal och stödsystem
6. Tillgång till förnödenheter växtodling och djurhållning
7. Tillgång till tjänster
8. Attityder och förståelse i samhället

Resonemanget på gård och i grupp har, med utgångspunkt från riskanalysen haft två ingångar:

- A. Risker som kan hanteras på företagsnivå?
- B. Risker där företaget inte har rådigheten och det behövs hjälp av andra för att säkerställa fortsatt produktion?

4:1 Lönsamhet.

En acceptabel lönsamhet som möter behovet av bundet kapital och de risker som mjölkföretagen lever med, är en förutsättning för långsiktig produktion av mjölk. Precis som i andra branscher finns betydande skillnader mellan företagen.

Låt oss se kollektivet av mjölkproducerande företag i norra Sverige som ett djur. Vi har ett huvud som har en god lönsamhet, en kropp som har en acceptabel lönsamhet där inga stora åtgärder krävs och en svans som nätt och jämnt klarar sig och överlever tack vare gratis arbete och alternativa intäkter. Det djuret kommer inte att överleva om huvudet blir för litet och djuret upphör att utveckla sig och anpassa sig till den miljö det lever i. Det krävs även en kropp som är stor nog för att näringsförsörja djuret och bära huvudet och svansen framåt. Svansen för inte bli för lång för då bromsar den upp den nödvändiga utvecklingen framåt. Djuret får inte bli för litet för då dukar det under i konkurrensen med andra djur.

4.1.A Lönsamhet ”Det är skillnad på lika” – det här måste vi hantera på gård.

Lönsamhet är ett vitt begrepp och vi har valt att arbeta med en kostnadskalkyl, prisläge oktober 2024, för att räkna fram vilket utrymme som finns för nödvändiga investeringar på gårdsnivå, redovisat som kronor per ko och år. Arbetskostnaden har likställts till 275 kr per timme, oavsett arbetets art, för att göra materialet jämförbart. Överskottet skall täcka kapitalkostnader för ekonomibyggnader och mark – om det räcker. Med utgångspunkt från ett flertal sammanställningar av olika gårdsspecifika produktionsekonomiska nyckeltal har företagen i projektet delat med sig av sina erfarenheter och sökt lösningar för förbättringar på gårdsnivå. Se bilaga 2. Produktionsekonomiska nyckeltal på företagen.

Generellt kan sägas att ”det är skillnad på lika”. Företagen levererar sin mjölk till två mejerier med olika betalningsförmåga. Detta är till största delen utanför företagets rådrum, det är svårt att byta mejeri, men ”det som förloras på gungorna kan kanske gå att ta igen på karusellerna” – med andra ord, lågt avräkningspris kräver större kostnadsmedvetenhet och hög mjölkavkastning.

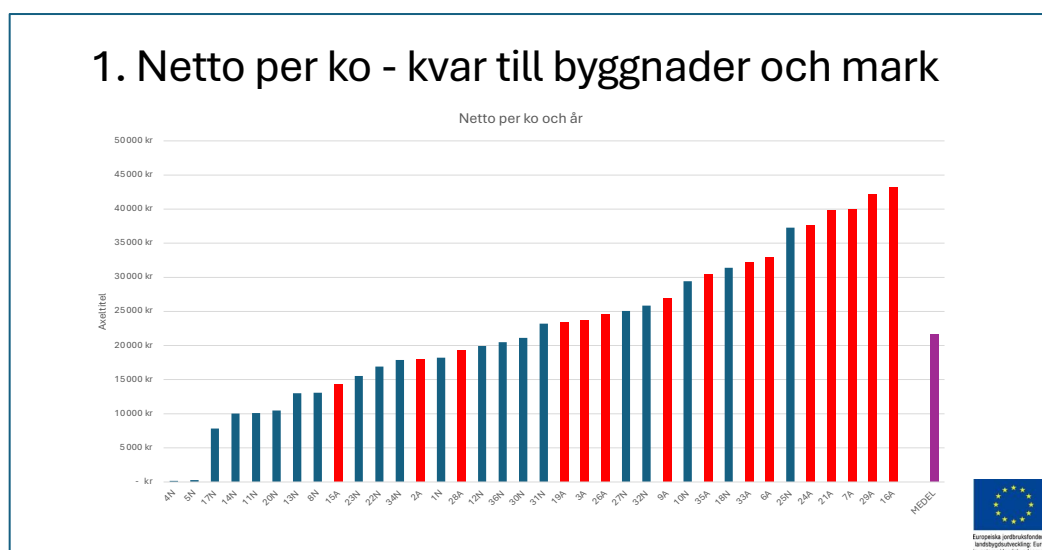

Bild 1. Röda staplar/företag levererar till Arla medan blå levererar till Norrmejerier

1. Intäkter - även här är det skillnad på lika

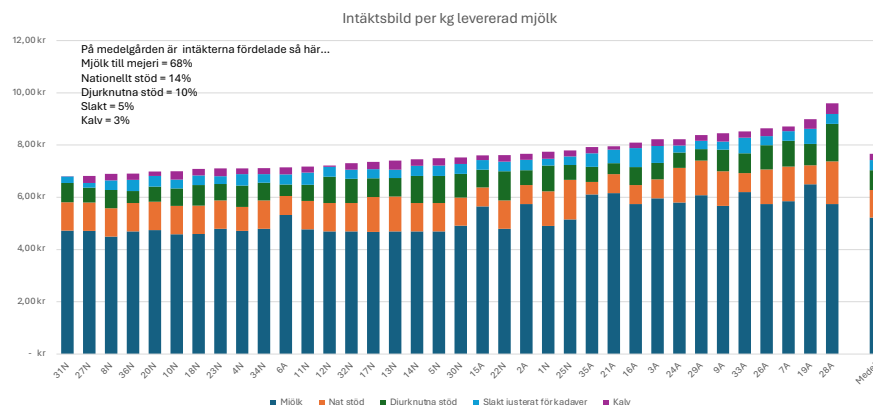

Bild 2. Intäkter totalt fördelat per kg mjölk

1. Fördelning intäkter per kg levererad mjölk

	Spridning	Medelgården
• Avräkningspris	4,50 kr - 6,50 kr	68 %
• Nationellt stöd	0,48 kr - 1,64 kr	14 %
• Djurknutna stöd	0,42 kr - 1,43 kr	10 %
• Utslagsko	0,18 kr - 0,72 kr	5 %
• Kalv	0,01 kr - 0,41 kr	3 %

Vad kan vi påverka?

Spridning slaktpris 39 kr - 61 kr (medel 47,50)!

Bild 3. Spridning intäkter per kg mjölk

1. Kostnadsbild - det är skillnad på lika

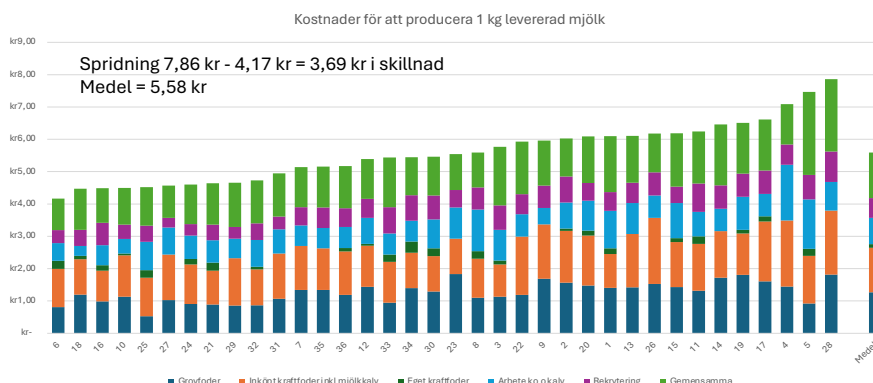

Bild 4. Produktionskostnad per kg mjölk fördelat på olika kostnadsposter

När vi fokuserar på kostnadsmassan kan vi konstatera att "ingen är världsmästare i alla grenar". Varje gård behöver fundera över sina starka och svagare sidor och fokusera på det som går att påverka.

Vad kan vi göra för lönsamheten på gården... Ingen är världsmästare i alla grenar...

- Hög leverans per ko och år
- Effektivitet i mjölk/tim och mjölk/ha - stödsystemet?
- Låg rekrytering - vem köper kalven?
- Effektiv växtodling - höga skördar med bra värden
- Håll koll på maskinkostnaderna - ca 60% av grovfoderkostnaden (egna maskiner, diesel och inköpta körslor)
- Odlar egen spannmål om det går - hur hantera skörd och lagring?
- Producera eget strö om det går
- Utnyttja investeringsstöd om sådana finns
- Den mindre gården har en större utmaning, men det går...sårbarhet?

Europeiska unionens stöd för
landbruksutveckling Europa
investerar i landbygdsområden

Bild 5. Framgångsfaktorer

4.1.B. Lönsamhet - det här har företagen inte rådigheten över.

Företagen konkurrerar på global och nationell nivå. Naturgivna konkurrensnackdelar måste hanteras och konkurrensfördelar utnyttjas, men myndighetsstyrning som leder till sänkt effektivitet bör ses över.

Dagens stödsystem motverkar i många fall effektivt företagande och saknar fokus på produktion av livsmedel. Kravet på 1,5 ha grovfoderareal per djurenhet för att optimera det stöd som skall kompensera för sämre naturgivna förutsättningar (Kompensationsstödet) innebär extensifiering och kostnadsnackdelar i växtodlingen.

Stödsystemets utformning som ger en inlåsningsseffekt där passiva brukare putsar areal som skulle behövas för foderproduktion och höjd självförsörjningsgrad på gårdsnivå bör ses över.

Generellt kan vi se att optimering av växtodling – höga vallskördar och eventuellt egen spannmålsodling utan stödoptimering verkar vara positivt för nettot per kg mjölk och per ko.

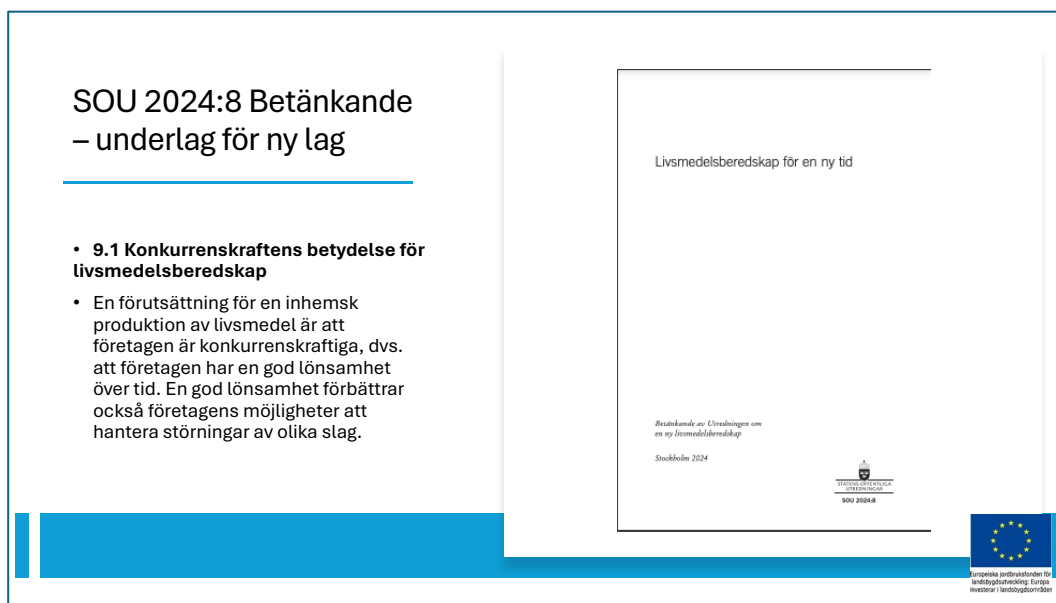

Bild 6. Utdrag ur SOU 2024:8 – Konkurrenskraft och lönsamhet

4.2. Social situation.

Den sociala situationen togs upp som en näst intill lika stor risk som lönsamheten. SOU 2024:8 tar inte upp detta som en risk.

Några citat från gårdarna:

”Vad händer om jag blir sjuk?”

”Vem skall se till våra barn när vi har arbetstoppar?”

”Ersättningsförsäkringen ersätter 1 heltid, men jag gör 2 heltider på en lön”

”För vem gör jag detta? Har allt ansvar 365 dagar om året, jobbar 3 000 timmar per år, kan inte ta ut en för arbetstagare lagstadgad semester, hinner inte följa mina barn till träningen, hinner knappt umgås med familjen, jobbar som mest när alla andra har semester och mina barn har sommarlov.

4.2.A Social situation – det här måste vi hantera på gård.

Att företagen ofta är beroende av en, i bästa fall två, personer i arbetsledande ställning utgör en betydande risk. Tillgången på arbetskraft med rätt kompetens är mycket begränsad och presumtiv arbetstagare borde rimligen, med tanke på kompetenskrav, arbetets art och krav på flexibilitet avseende arbetstidens flexibilitet, uppbära en betydande ersättning för sitt arbete om vi skall attrahera och behålla kompetensen i näringen. På många mjölkföretag räcker inte lönsamheten till för att kunna erbjuda en konkurrenskraftig ersättning.

På de flesta mjölkföretag är arbetsbelastningen som högst under vår, sommar och höst. Arbetets art gör att det under vissa perioder krävs arbete även på helger, kvällar och nätter. I och med att det finns djur på gården och driften är beroende av avancerad teknik har man ständig jour. Vanligast är att ägarna själva tar hand om juren, ofta till följd av brist på villig och kompetent arbetskraft. Även detta blir en ersättningsfråga och därmed en lönsamhetsfråga.

Rimlig arbetsbelastning utgör ett problemområde. Flera av gårdarna vittnar om att familjen tvingas stå tillbaka på grund av hög arbetsbelastning, särskilt under vår, sommar och höst. Detta utgör en betydande risk för slitningar i relationer och känsla av otillräcklighet. De flesta företagen arbetar betydligt mer än 1 800 timmar per år.

Försäkringsskyddet för humankapitalet behöver ses över i många företag.

4.2.B Social situation - det här har företagen inte rådigheten över.

Offentlig barnomsorg som matchar behoven finns inte, här är man ofta beroende av oavlönad släkt och vänner för att få vardagspuzzlet att gå ihop. När inga bra lösningar finns tvingas man ta med sig barnen i arbetet, vilket alltid utgör en risk, främst för barnen men även för föräldern som riskerar att tappa fokus. Företaget som arbetsplats är en mycket farlig lekplats.

Regler för föräldraförsäkring fungerar inte för den branschen, man önskar själva få styra över fördelning av dagar.

Förslag om ett 5-årigt genomtänkt försäkringspakter för nystartare efterlystes för att säkerställa skyddet under den känsliga uppstarten av ett företag.

Det konstateras att våra grannländer valt att stötta ledighet för lantbrukare på olika sätt, en liknande lösning önskas även i Sverige.

4.3 Arbetskraft och kontinuerlig kompetensutveckling.

En viktig del i risker kring den sociala situationen handlar om kompetensförsörjning av både arbetskraft och företagsledare.

Några citat från gårdarna:

"Vi ser gärna svensk personal – men var finns den?"

"Jag kan inte konkurrera lönemässigt med gruvan"

"Jag har inte råd att anställa den kompetens jag skulle behöva – förman, driftledare etc. I stället gör jag och min fru 3 000 timmar var per år – vad händer om vi blir sjuka?"

"Kompetensutveckling och företagets konkurrenskraft går hand i hand"

"Arbetskraft med bristande kompetens utgör en risk både för människor och djur på arbetsplatsen"

4.3.A Arbetskraft och kontinuerlig kompetensutveckling – det här måste vi hantera på gård.

Att anställa personal med bristande kompetens, praktiskt, teoretiskt eller språkligt kräver hög medvetandegrad hos arbetsgivaren och förmåga att ställa rimliga krav på arbetsinsatsen. En lön som speglar förmåga kan vara svår att hantera, likaså krav på kompetensutveckling för att möta förväntningarna. Här har företagen tagit upp kombinationen praktikjobb och utbildning parallellt som en tänkbar väg att gå.

Att erbjuda anställda någon form av ”karriär- och lönestege” grundad på förmåga och initiativkraft i kombination med vilja att kompetensutveckla sig tas upp som ett försök att behålla och entusiasmera bra personal. Detta blir en lönsamhetsfråga.

Fler av företagen ser sig som ”ofrivilliga arbetsledare” och behöver ta sig tid att utnyttja de möjligheter till utbildning kring att vara arbetsgivare, som erbjuds.

4.3.B Arbetskraft och kontinuerlig kompetensutveckling - det här har företagen inte rådigheten över.

Företagen vittnar om att tillgången på utbildning anpassad för näringen generellt är bristfällig.

Om vi börjar på gymnasienivå och de utbildningar som Naturbruksgymnasierna erbjuder och lyckas implementera bland eleverna, konstateras att kvaliteten varierar. Företagen upplever att komplettering av baskunskaper är nödvändigt när eleverna kommer ut på gård. Detta utgör en betydande kostnad och lägre effektivitet. För dessa elever vore det lämpligt med någon form av praktiktid med lägre ersättning. Även lärlingsutbildningar tas upp som en möjlig väg framåt.

Företagen tar även upp behovet av omskolning från andra yrken. Det finns arbetskraft som önskar byta bransch och som behöver en grundläggande intensiv utbildning för att kunna möta lantbruksföretagens krav och bibehålla en acceptabel lönenivå. Biologiska yrkeshögskolan i Skara, BYS, erbjuder idag en kortare utbildning som, om den fanns på fler platser i landet, skulle vara ett bra komplement och eventuellt även en fortsättning efter naturbruksgymnasiet. De arbetstagare som önskar byta bransch har ofta problem att flytta till en annan ort under utbildningstiden och BYS vittnar om att elever, med god potential, lämnar utbildningar på grund av avstånden och svårigheter med det sociala puzzlet.

Oavsett om diskussionen rör grundläggande gymnasieutbildning eller utbildning av redan yrkesverksamma lyfts följande önskemål avseende kompetens för att mjölkföretagen skall kunna erbjuda en konkurrenskraftig lön och den anställda skall kunna avlasta företagsledaren.

- Arbetstagaren behöver kunna köra de på gården förkommande maskinerna, man lyfter särskilt behovet av att kunna hantera olika typer av lastmaskiner i inomgårdsarbetet.
- Arbetstagaren behöver ha en djurägarseminutbildning för att kunna arbeta som ensamskötare. Idag finns ytterst begränsade möjligheter att köpa tjänsten ”seminering” i norra Sverige.
- Arbetstagaren behöver viss datavana för att kunna hantera de managementsystem som teknikutvecklingen på gårdarna lett till.
- På många av gårdarna är/blir Villkorad Läkemedelsanvändning (ViLa) en nödvändighet då bristen på veterinärer i norra Sverige är akut. En ViLa-utbildad arbetstagare kan vara mycket värdefull för företaget.

Företagarna och de som redan är verksamma i näringen behöver kontinuerlig kompetensutveckling. Kompetensutveckling upplevs som en förutsättning för konkurrenskraftigt företagande. Fackpress, mässor, studieresor, kortare kurser och säljande företag står för mycket av den kontinuerliga kompetensutvecklingen som finns tillgänglig idag. Det företagen saknar är kvalitetssäkrad, filtrerad och komprimerad sammanfattning av forskning och erfarenheter från resten av världen. Här anar vi en kritik mot SLU:s utbud till produktionslantbruket och de utbudet till företag som skall förse oss med kvalitetssäkrade och kostnadseffektiva livsmedel.

SOU 2024:8 Betänkande - Arbetskraft

- Anställda inom livsmedelssektorn ca 290 000 personer.
 - 20 000 inom primärproduktion– brist på arbetskraft med rätt kompetens och visst beroende av utländsk arbetskraft
 - 50 000 inom förädling – brist på arbetskraft med rätt kompetens och visst beroende av utländsk arbetskraft
 - 220 000 inom livsmedelshandel och restaurang

Europeiska unionens flagga
Livsmedelskontroll, Europeiska
investeringar i landsbygdsområden

Bild 7. Utdrag ur SOU 2024:8 – Arbetskraft och kompetens.

4.4 Kapitalförsörjning – mjölkföretag i norra Sverige.

Idag vittnar många mjölkföretag om betydande problem att hitta kapital för att göra nödvändiga investeringar, både för att möta samhällets krav och för nödvändig utveckling av företagen.

En förutsättning för att företagen skall få tillgång till externt kapital är tillgång till säkerheter, ofta i fastighet, och en god lönsamhet som genererar en bra återbetalningsförmåga inom rimlig tid. Föra att citera Tillväxtbolagets CEO, Helena Silvander ”Marknadsvärde och Avkastningsvärde måste hanteras gemensamt”

Några citat från gårdarna:

”Konsumenter och myndigheter kräver att vi utvecklas i olika riktningar – allt kostar pengar men vem står för börsen?”

”Vi kan inte genomföra en generationsväxling – det går inte att lösa ut syskonen”

”Nyinvesterad – hur klarar vi räntor och amorteringar innan produktionen är i full gång?”

”Det är för lätt att låna till maskiner”

4.4.A Kapitalförsörjning på mjölkföretag i norra Sverige – det här måste vi hantera på gård.

De kreditgivare som vanligen är aktuella när företagen behöver externt kapital behöver beslutsunderlag som styrker både säkerheter och återbetalningsförmåga. Underlagen behöver tas fram av företagen och presenteras av företagsledarna.

Lantbruk generellt och mjölkproduktion specifikt är en komplex produktion som för en lekman kan vara svår att överblicka. Detta gör att kraven på företagsledarnas förmåga att presentera sin affärsidé blir höga. Likaså krävs betydande kunskaper hos kreditgivaren, antingen i egen regi eller som inköpt kompetens.

Kapital för investeringar i produktionsanläggningar kräver utveckling av produktionen, antingen avseende effektivitet eller avseende omfattning, för att generera en förbättring av lönsamheten som medger en rimlig återbetalningsförmåga. Detta känns som en självklarhet men många företag upplever betydande svårigheter avseende kommunikationen med kreditgivare kring förväntade effekter av en investering. Här behöver vi lära oss att kommunicera så att bägge parter förstår investeringens omfattning, möjligheter och risker.

Generationsväxlingar är en utmaning på många gårdar. Betydande värden i fastigheter och övriga produktionsmedel och blygsam lönsamhet riskerar leda till att produktionen avvecklas och fastigheten säljs för andra ändamål än livsmedelsproduktion. För att hantera detta krävs planering av generationsväxlingen i tid, ofta behövs flera år samt tillgång till kompetenta rådgivare.

Kapital för ökad beredskap. Här pratar vi främst kapital för ökad lagerhållning av förnödenheter och säkerställande av energitillgång.

På gård behöver vi öka lagringskapaciteten. Detta kräver kapital för investeringar i lagerlösningar och ökat behov av rörelsekapital för lagerhållning av kritiska förnödenheter.

Investeringar i gårdsbaserad energiproduktion med låg lönsamhet kan bli nödvändiga för långsiktig energiförsörjning. Hur löser vi kapitalfrågan?

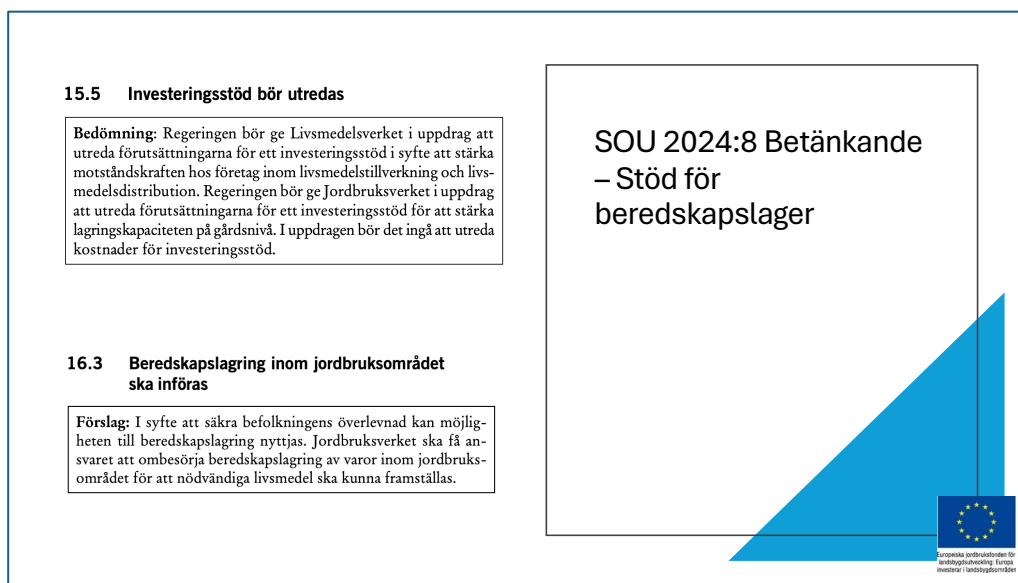

Bild 8. Utdrag ur SOU 2024:8 – Ansvar för och finansiering av beredskapslager.

4.4.B Kapitalförsörjning på mjölkföretag i norra Sverige – det här har företagen inte rådigheten över.

Säkerheter i form av fastighetsvärde kan vara ett bekymmer i norra Sverige. En större investering på en produktionsfastighet utan betydande skogsinnehav kan vara omöjlig att genomföra även om lönsamheten och återbetalningsförmågan är god. En fråga som behöver lyftas är om vi kan hitta andra lösningar för säkerheter som både kreditgivare och EU kan hantera? På 1980-talet arbetade vi med statliga lånegarantier för att stimulera investeringar i produktionsanläggningar, kan en variant av dessa bli aktuell?

4:5 Tillgänglig areal och stödsystem.

Tillgång på resursen areal är vital för effektivisering, ökad självförsörjningsgrad på gård och utveckling av företagen. När Sverige gick med i EU brottades unionen med överproduktion och kostnader för att lagra och lyfta ut livsmedel utanför EU. Idag ser vi en annan spelplan med önskan om ökad självförsörjningsgrad nationellt och regionalt. Sverige har i den nationella "Livsmedelsstrategin" angett ökad livsmedelsproduktion som mål. Ser vi till Norrland har vi konstaterat att det finns ett stort behov av ökad livsmedelsproduktion för att säkra den regionala livsmedelsförsörjningen i en krissituation. En sådan ökning innebär att vi behöver nyttja resursen mark för produktion av foder till djur eller grödor för humankonsumtion. Dagens stödsystem, vilket utformats när vi fortfarande skulle hantera en överproduktion, är därmed förlegat och behov av en revidering finns.

Andelen ägd mark är låg på många av mjölkföretagen och beroendet av mark som ägs av andra är stort. Incitamentet för att sälja jordbruksmark är lågt till följd av låga priser på åkermark i kombination med höga förrättningskostnader och långa handläggningstider på Lantmäteriet.

Nyttjanderätter i form av sidoarrenden är ingen självklarhet och kunskapen kring sidoarrendens funktion hos både jordägare och arrendatorer är bristfällig.

Osäkerheten kring rådigheten över resursen mark gör att nödvändiga investering i till exempel dikning och andra förbättringar uteblir. Likaså kan det begränsa nödvändig utveckling av företagen. Detta leder till sämre produktionsförutsättningar i växtodlingen, sänkt effektivitet, sämre lönsamhet och konkurrenskraft både kortsiktigt och i ett perspektiv med förändrade väderförhållanden.

Några citat från gårdarna:

"Här består fastigheter av ca 50 ha skog och 10 ha åker. Vi vill bara köpa åkern men förrättningskostnaden blir nästan lika hög som köpeskillingen – dessutom tar det minst 1 år innan allt är klart"

"Jordägarna är livrädda att skriva sidoarrendesavtal – rådgivare (externredovisning) har avrått till följd av stödsystemet" (stödrätter)

"Vem vill lägga pengar på dikning när man har en muntlig nyttjanderätt?"

"Varför måste jag ha 1,5 ha grovfoderareal per djurenhet, för att söka de stöd jag behöver, när jag kan producera fodret på 1 ha?"

4.5.A Tillgänglig areal och stödsystem – det här måste vi hantera på gård.

Stöden är viktiga för företagets lönsamhet men om valet står mellan hög effektivitet och stödoptimering vinner de flesta mjölkgårdars lönsamhet på hög effektivitet och ett sunt nyttjande av resurser.

Ansvar för att upprätthålla och förbättra markens bördighet måste ligga på både ägaren och brukaren av marken.

För att säkra resursen mark behöver mjölkgården/arrendatorn vara tydlig i dialogen med jordägare kring rättigheter och skyldigheter som följer med ett arrende. Här kan det vara aktuellt att göra gemensamma informationsinsatser med hjälp av LRF eller någon rådgivande organisation.

4.5.B Tillgänglig areal och stödsystem – det här har företagen inte rådigheten över.

Ett stödsystem som gynnar extensivt brukande framför produktion av livsmedel behöver revideras för att minska "inläsningseffekter". Om målsättningen om ökad livsmedelsproduktion i "Livsmedelsstrategin" ligger fast, kan vi inte försvara dagens utformning av stödsystemet. Om målsättningen dessutom är att minimera produktion av klimatgaser per producerad livsmedelsenhet finns studier och sammanställningar som pekar på sambandet mellan hög effektivitet och låga klimatemissioner per livsmedelsenhet.

5. Vad vill vi uppnå med stödsystemet inom kompensationsstödsområde – är det dags för en revidering?

200 ha, 150 de Typ 1 gård. Levererar 1 200 000 kg mjölk/år, 12 000 kg kött. 3 heltidstjänster - Gårdsstöd = 300 000 kr “Nötpeng” = 135 000 kr - Kompensationsstöd = 660 000 kr - Nationellt stöd mjölk = 876 000 kr 1 971 000 kr = 1,62 kr per kg produkt 657 000 kr per tjänst	100 ha, 30 de, Typ 2 gård. Levererar 5 000 kg kött per år. 0,5 heltidstjänster - Gårdsstöd = 150 000 kr “Nötpeng” = 27 000 kr - Kompensationsstöd = 230 000 kr 407 000 kr = 81,40 kr per kg produkt 814 000 kr per tjänst	20 ha, 10 tackor = 2 de, Typ 3 gård, i bästa fall 400 kg produkt per år - Hobbyjordbruk - Gårdsstöd = 30 000 kr “Nötpeng” = 0 kr - Kompensationsstöd = 22 000 kr 52 000 = 130 kr/kg produkt 52 000 i stöd till hobbyverksamhet - Kanske inte ens momsregistrerad
--	---	---

Bild 9. Stödnivå i dagens stödsystem på 3 olika gårdar i stödområde 4.

Bild 9 väcker frågan – Skall stödsystemet gynna passivt brukande av mark eller produktion av livsmedel?

15.1 Jordbruksmark bör skyddas bättre

Bedömning: Tillgången till jordbruksmark är avgörande för att upprätthålla inhemsk produktion och därmed för livsmedelsberedskapen. Regeringen bör ge Jordbruksverket i uppdrag att ur ett livsmedelsberedskapsperspektiv analysera förslag om införande av nationella territoriella anspråk och riksintresse.

SOU 2024:8 Betänkande

Här behöver vi lyfta den höga andelen mark med oklara nyttjanderätter i norra Sverige

Bild 10. Utdrag ur SOU 2024:8 – Vikten av att skydda tillgången på jordbruksmark.

4.6 Tillgång till förnödenheter – växtodling och djurhållning

Mest vitalt för stabil och kontinuerlig produktion på mjölkföretagen är tillgången till energi. Produktion på gårdarna kräver tillgång till energi, främst i form av el och diesel. Saknas el och diesel kommer hela verksamheten behöva avvecklas och djuren avlivas inom några dagar. Utvecklingen har gått mot mindre lagerhållning av diesel på gård, ofta på grund av ekonomiska aspekter och myndighetskrav. Produktion av el på gårdsnivå kan till viss del lösas med gårdsbaserad biogasproduktion, solceller och andra nya lösningar för produktion av el. Ur företagsekonomisk synvinkel har vi mycket svårt att hantera dessa investeringar.

Under senare år har Naturvårdsverkets satsning ”Klimatklivet” kunnat stimulera till investeringar i biogas, här upplever vi en osäkerhet om framtida möjligheter.

Redan idag finns begränsningar i tillgång och leveranser av, för området och produktionsinriktningen, anpassade förnödenheter för en effektiv växtodling. Att säkerställa tillgången på nödvändiga förnödenheter för växtodlingen är direkt avgörande för företagets överlevnad och effektivitet.

Behovet av reservdelar både till mekanisering i fält och i djurstallar utgör en kritisk punkt – tidsfaktorn är avgörande för risken för omfattande och kvarstående störningar. Idag finns ytterst begränsade lager av vitala reservdelar inom landet.

Foderförsörjningen på gård omfattar både egenproducerat, tidigare stycken, och inköpt foder. Idag finns inte lösningar för att gårdarna i norra Sverige skall bli helt självförsörjande på foder som möter behoven hos dagens djurbestand avseende näringstäthet och kvalitet. Finns inte möjlighet till kontinuerliga inköp av kompletterande högkvalitativa foder riskerar vi betydande hälso- och produktionsstörningar hos djuren.

Förnödenheter i form av förbrukningsmaterial knutna främst till djurhållning men även till övriga verksamheten är mycket viktig. Produktion av högkvalitativa livsmedel kräver god tillgång på allt från rengöringsmedel och detaljer för underhåll till förnödenheter för hantering av sjuka djur och skadegörare. Redan under pandemin upplevde gårdarna betydande leveransproblem.

4.6.A Tillgång till förnödenheter– det här måste vi hantera på gård.

För att möta behovet av energi vid en kris kan investeringar i till exempel biogas, solceller, energilager etcetera, minska sårbarheten. Investeringar av det slaget är dock svåra att räkna hem och hantera med dagens lönsamhet.

Ökad framförhållning med ökad lagerhållning av förnödenheter för växtodlingen på gård, kan minska sårbarheten. Dock kvarstår behovet av förnödenheter anpassade för norra Sverige. Huvudfokus ligger på foderproduktion och det innebär lagerhållning av utsäde, mineralgödsel, konserveringsmedel och plast för lagring. Ökad lagerhållning kräver större rörelsekapital och utgör en ekonomisk belastning för företagen.

Ofta krävs även investeringar i lagerbyggnader och inventarier, vilket ytterligare belastar företagens ekonomi och därmed blir svåra att genomföra.

Viss lagerhållning av vitala reservdelar kanske går att lösa på gård, men även här blir de ekonomiska effekterna för företaget betydande.

Kraftfoderförsörjningen på gård är idag beroende av kontinuerliga leveranser. Att öka lager av inköpta fodermedel kan ge något minskad sårbarhet med ökad ekonomisk belastning som kan vara svår att hantera på gård.

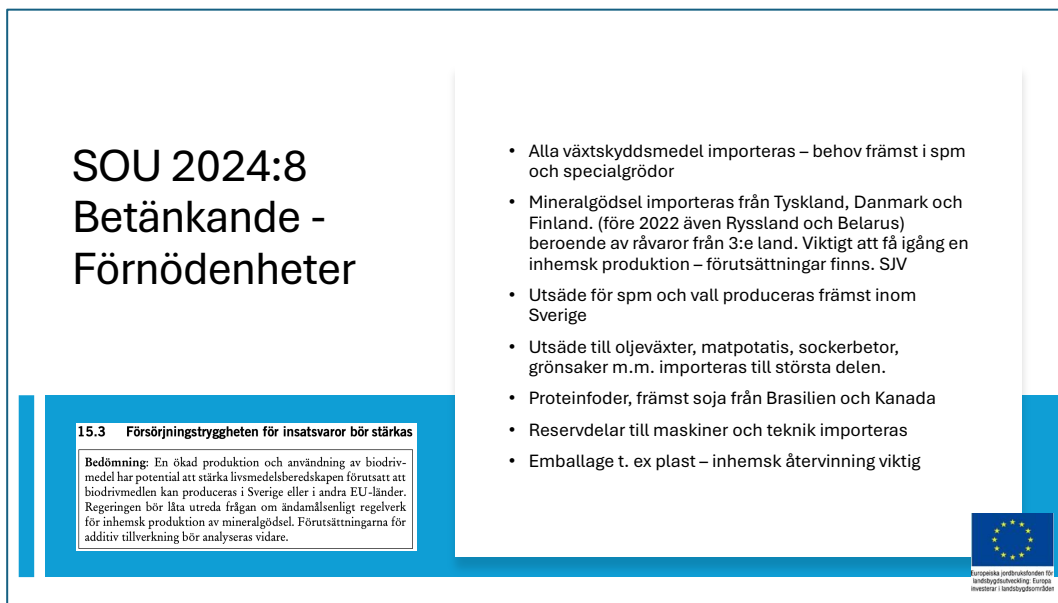

Bild 11. Utdrag ur SOU 2024:8 – Behov av förnödenheter.

4.6.B Tillgång till förnödenheter – det här har företagen inte rådigheten över.

Logistik till och från gård utgör en utmaning. Långa transporter är inte bara dyra utan även osäkra. Oavsett vilka förnödenheter som behöver fraktas till gården måste det finnas en fungerande infrastruktur. De långa avstånden gör att kostnader för förnödenheter blir högre i norra Sverige vilket gör att företagens konkurrenskraft påverkas negativt. Intransportstöd för mjölk från gård till mejeri finns idag och den lösningen kanske kan vidgas till att omfatta fler frakter.

Möjligheten att arbeta med beredskapslager på gårdsnivå väcker intresse men behovet av ekonomiska incitament är stort. Här kan företagen se många fördelar med samordnade investeringar, särskilt i norra Sverige med hänvisning till de stora avstånden. Frågan bör hanteras både nationellt och regionalt.

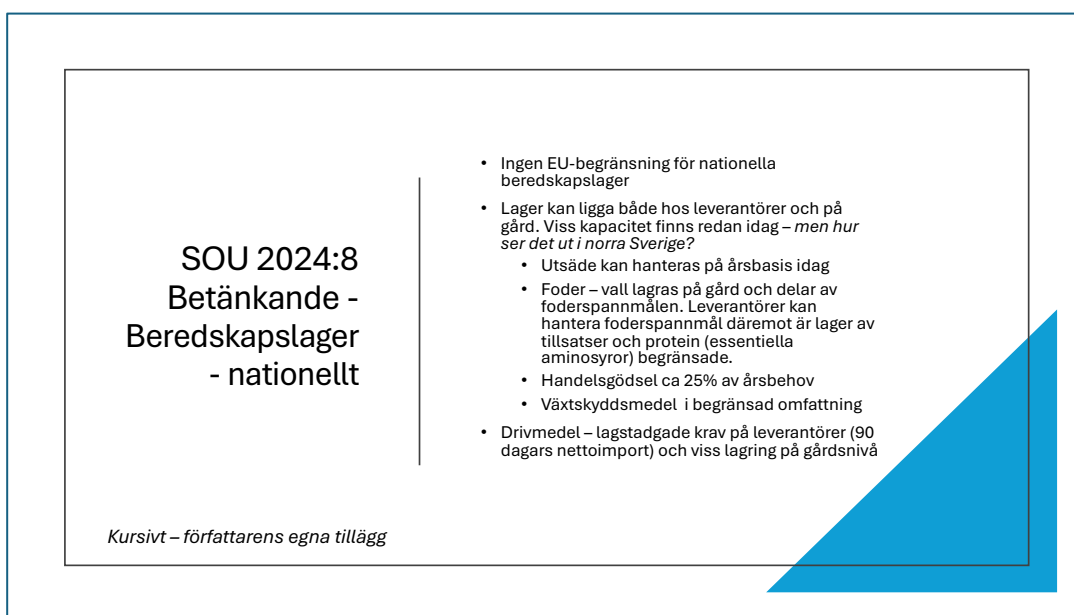

Bild 12. Utdrag ur SOU 2024:8 – Beredskapslager.

Infrastruktur innefattar även tillgång till telefoni och internetuppkoppling. Mycket av den teknik som finns i den moderna ladugården kräver internet för sin funktion. Här pratar vi främst olika typer av managementsystem och teknikstyrning, men även avseende krav på rapportering till myndigheter och register. Nedmonteringen av fast telefoni ställer stora krav på mobilleverantörernas förmåga att upprätthålla funktionen. Behovet finns inte bara hos mjölkföretagen men möjligheten till kommunikation är vital för att upprätthålla produktionen.

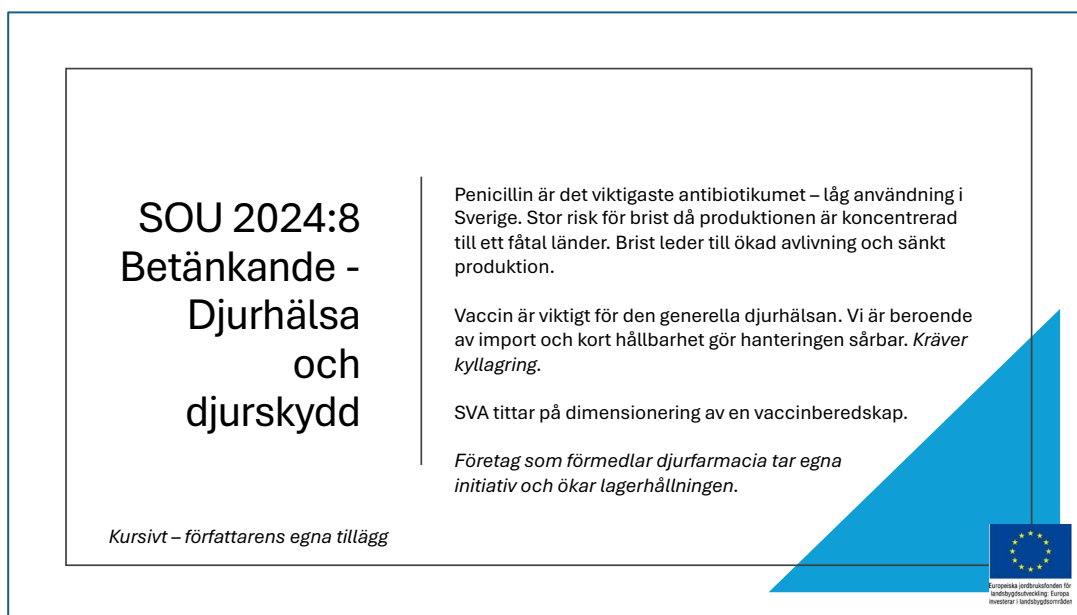

Bild 13. Utdrag ur SOU 2024:8 – Djurhälsa och djurskydd.

4.7 Tillgång till tjänster och förädling

Mycket av den teknik som är vital för produktionen på gårdarna kräver kontinuerlig tillgång till specialiserade servicetekniker och servicepersonal. De långa avstånden och höga kompetenskraven gör att tjänsterna blir kostsamma. Tillgången på relevant kompetens är begränsad i stora delar av norra Sverige och på många ställen finns ingen backup om något skulle hända ordinarie servicepersonal.

Djurhälsoarbetet präglas av betydande brist på personal. Ständiga vakanser hos distriktsveterinärerna och svårigheter att upprätthålla tillgången på kompetenta veterinärer, särskilt under jourtid, är ett accelererande problem. Även här innebär långa avstånd betydande utmaningar.

Flera av företagen upplever brist på relevant rådgivning. Delar av rådgivningen kan skötas på distans men ortsspecifik kompetens är nödvändig för att möta företagets behov. Bristande tillgång på rådgivning riskerar att leda till försämrad konkurrenskraft och utebliven nödvändig utveckling.

Flera av gårdarna uttrycker oro för förädlingsledet, köparna av råvaran mjölk och kött, i norra Sverige. Få anläggningar och långa transporter gör att förädlingsföretagens betalningsförmåga blir lägre än i södra Sverige. Idag finns bara ett fåtal större förädlingsanläggningar kvar i norra Sverige. Mjölken som produceras i norra Sverige förädlas av Norrmejerier i Umeå och Burträsk, och av Arlas i anläggning för ost i Östersund. Betydande del av den mjölk som köps av Arla skickas till Kallhäll för bearbetning. Motsvarande situation finns avseende slakten. Även om det finns ett antal mindre aktörer präglas hanteringen av långa transporter och begränsad konkurrensförmåga gentemot grossistledet.

4.7.A Tillgång till tjänster och förädling– det här måste vi hantera på gård.

Vi ser mycket små förutsättning att på gård möta behovet av teknisk specialistkompetens hos teknisk servicepersonal. Samarbeten mellan gårdar kan ibland fungera men ska inte ses som en långsiktig lösning.

Anslutning till ”Villkorad Läkemedelsanvändning” ViLa, kan underlätta/förbättra arbetssituationen för djurhälsopersonalen och därmed säkra tillgången till veterinärkompetens inom området.

4.7.B Tillgång till tjänster och förädling – det här har företagen inte rådigheten över.

Är avsikten att upprätthålla service och livsmedelsproduktion i hela landet behövs någon form av kompensation för långa transporter, kanske ett utökat transportstöd både i förädlings- och tjänsteledet. Idag uppbär distriktsveterinärer en stöd för besök på avlägsna gårdar, kan detta utvidgas för att omfatta fler?

Utbildning av klövvårdare och veterinärer med produktionsdjursinriktning är viktig. Här kan man önska att fler elever med ambition att arbeta i norra Sverige antas till utbildningar och/eller kan uppbära någon form av kompensation för att man väljer att vara verksam i området.

Centralisering av förädlingen ur effektivitetssynpunkt är förståelig om målet är billiga livsmedel till konsument med bibehållen marginal i förädlingsledet. Detta riskerar dock att öka sårbarheten, särskilt i norra Sverige.

En planerad krigsplacering med hänsyn till primärproducenterna behov tas upp. Man kan tänka sig ett system liknande det i Finland, där både lantbrukare, anställda och maskiner är krigsplacerade på gård. I det perspektivet kan även övrig service kring gårdarna behöva hanteras. Pliktverket behöver ett politiskt beslut för att hantera detta i samråd med primärproducenterna.

4.8 Attityder i samhället.

Under många år har livsmedelsproduktion i primärledet, oavsett var i Sverige den bedrivs, fått mycket kritik – både befogad och obefogad.

Bristande kunskap, insikt och förståelse för var maten kommer ifrån och förutsättningarna för att producera mat i Sverige är påtaglig.

Ikke kvalitetssäkrad information förekommer både i media och på nätet och har förstärkt bilden av att livsmedelsproduktion bedrivs för böndernas skull – inte för att försörja en befolkning.

Tack och lov märks en viss attitydförändring efter pandemin, men fortfarande behöver informationen som når allmänheten kvalitetssäkras och sättas i ett större perspektiv. Här måste alla hjälpas åt för att undvika att vi ”slänger ut barnet med badvattnet”.

8. Attityder i samhället

- *”Min dotter som pluggar på universitet utsätts för kränkande särbehandling när hon berättar att hennes föräldrar är lantbrukare”*
- *”Tydligt är allt bondens fel, vi är - klimatbovar – miljöförstörare – semestermarodörer – djurplågare – bidragsfuskare ... men alla vill ha mat”*
- *”Hur skall vi nå ut till alla konsumenter med välgrundad information?”*

Europeiska unionens flagga
Landbruksministeriet
Lantbruksministeriet

Bild 14. Några citat från gårdarna.

Avslutningsvis konstateras att branschen inte medger några ”snabba klipp” eller som en deltagare uttryckte det, ”Vi behöver inga fler unicorns, däremot behöver vi många noshörningar”

Tack till samtliga deltagare i projektet som aktivt delat med sig av tankar kring möjligheter och problem i norrländsk livsmedelsproduktion generellt och i mjölkproduktion specifikt.

Ann-Sofie Stark

Ann-Sofie Stark